

Μνήμων

Τόμ. 35, Αρ. 35 (2016)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΑΛΙΟΠΗ ΠΑΓΑΗ, Φλωρεντία: από τις ολιγαρχικές οικογένειες στους «Τραπεζίτες του Θεού» ● ΑΓΓΑΛΙΑ ΚΑΣΔΑΓΑΗ, Λόγος περί νοταριακών και μια ανάγνωση διαθρησκόν του 16ου αιώνα από την Κρήτη ● ΑΝΓ. ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΥ, Νησιωτικότητα και τοπική εξουσία στην οθωμανική Κύπρο ● Χρ. ΛΟΥΚΟΣ, Νέα στοιχεία για την ελληνική τυπογραφία της περιόδου 1828-1832 ● ΕΙΣΕΛΒΕΤ ΤΣΑΚΑΝΙΚΑ, Η αναζήτηση της εθνικής ταυτότητας στον Τύπο και τη λογοτεχνία της οθωμανικής περιόδου ● Δ. ΜΑΛΕΣΗΣ, Ο «εθνικός λόγος» τη δεκαετία του 1870 στην εφημερίδα *Εύβοια* του Γ. Φιλάρετου ● Μ. ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗ, Χειρόγραφα του Ι. Ουάμπου στο Αναγνωστήριο της Αγιάσου ● ΧΡΥΣΑ ΜΑΡΙΝΟΥ, Τα έργα *The Tunnel* και *Deadlock* της Ντ. Μ. Ρίτσαρντσον ως άλλο αργείο ● ΕΥΓΕΝΙΑ ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΥ, Πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις του γλωσσικού ζητήματος στην Κωνσταντινούπολη ● ΛΗΔΑ ΠΑΠΑΣΤΕΦΑΝΑΚΗ, Οι μηχανικοί στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου ● ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΚΟΝΔΥΛΗΣ, Μεταπολεμική αστική ανάπτυξη και ονομασθεσία οδών και πλατειών ● ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΝΤΑΝΙΚΑ, Η ανάγνωση για διεργασίες στον μουσουλμανικό πληθυσμό της Λάρισα (1882-1898)

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, *Αναγνώσιμοι του Έλληνα, Ελληνική Νομαρχία*

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΘΩΔΩΡΟΣ ΘΩΔΩΡΟΥ, Οι χαμένες επιστολές του Κωνσταντίνου Σταμάτη προς τον Παναγιώτη Κοδρικά (1788-1794)

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

ΕΦΗ ΑΒΔΕΛΑ, «Μνημονικοί νόμοι» και ιστορικοί. Η ευρωπαϊκή εμπειρία ● ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΠΟΥΡΝΑΖΟΣ, Η ιστορία, ο ιστορικός και ο δικαστής

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Χρ. Λούκος, Τ. Ε. Σόλαβενίτης, Κ. Λάππας, Ε. Γαλούρη, Γ. Κόκκινος, Σπ. Δημανόπουλος, Χρ. Αγγριαντώνη, Μ. Φέστας, Δ. Κουσουρής, Α. Μ. Σιχάνη, Μ. Χρ. Χατζηιωάννου, Χρ. Χατζηιωσήφ

35

ΑΘΗΝΑ 2016

Olga Katsiardi-Hering, Maria A. Stassinopoulou (επιμ.), *Across the Danube. Southeastern Europeans and Their Travelling Identities (17th-19th c.)*, Leiden, Boston, Brill, 2017

Μαρία Χριστίνα Χατζηιωάννου

doi: [10.12681/mnimon.20307](https://doi.org/10.12681/mnimon.20307)

Copyright © 2019, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χατζηιωάννου Μ. Χ. (2019). Olga Katsiardi-Hering, Maria A. Stassinopoulou (επιμ.), *Across the Danube. Southeastern Europeans and Their Travelling Identities (17th-19th c.)*, Leiden, Boston, Brill, 2017. *Μνήμων*, 35(35), 435-440. <https://doi.org/10.12681/mnimon.20307>

μεταξύ λογοτεχνίας και ιστορίας αλλά περισσότερο να μας βοηθήσει να αντιληφθούμε τη φύση και τη λειτουργία των ρητορικών τρόπων που δομούν τον ιστορικό λόγο, μαζί και τα ιδεολογικά και πολιτικά κίνητρα πίσω από την επιλογή τους.* Εισάγοντας, λοιπόν, μια υποψία γύρω από τη γλώσσα και τη γραμματική της αφήγησης, εγκαθιδρύει μια γόνιμη επιστημολογική ένταση στο πεδίο του θεωρητικού και μεθοδολογικού στοχασμού γύρω από την ιστορία αλλά και μια κριτική στάση γύρω από την ηθική και την επάρκεια της ιστορικής ερμηνείας: 'Τί είναι άραγε η ιστορία, δημιουργική τέχνη ή αντικειμενική επιστήμη;', 'πόσο ρεαλιστικό είναι το περιεχόμενο του (εκάστοτε) ιστορικού λόγου, αν είναι εν τέλει μια από τις πολλές αφηγηματικές επιλογές;', 'είναι όλες οι ιστορικές αφηγήσεις νόμιμες;', 'είναι δυνατή η ιστορική αφήγηση για όλα τα ιστορικά συμβάντα, ακόμη και για τα πιο οριακά, όπως πχ. το Ολοκαύτωμα;'.¹

Σ' αυτή, λοιπόν, την κατεύθυνση, η ανθολογία *Λογοτεχνική θεωρία και ιστορική συγγραφή* σηματοδοτεί έναν σημαντικό σταθμό καθώς εμπλουτίζει την ελληνόγλωσση βιβλιογραφία με ορισμένα από τα κομβικά κείμενα του Χέιντεν Ουάιτ. Η επιλογή των συγκεκριμένων κειμένων, πέρα από τη συνεκτική προβληματική τους και το γεγονός ότι συνιστούν δείγματα της διεπιστημονικής και συνθετικής σκέψης του Ουάιτ, αποδεικνύεται ιδιαίτερα εύστοχη, καθώς σ' αυτά ο Ουάιτ εξηγεί κι αναλύει εις βάθος τις αφετηριακές του θέσεις γύρω από την αφηγηματικότητα, τις τροπολογικές δομές της γλώσσας και το τυπολογικό μοντέλο ανάληψης της ιστορικής εξέλιξης, θέσεις πάνω στις οποίες αναπτύσσει κι εξελίσσει το σύνολο του αναθεωρητικού του προγράμματος. Έτσι, αν και πολλοί από εμάς θα περιμέναμε από τους πρώτους τίτλους στην ελληνόγλωσση παρουσία του Ουάιτ να είναι το μνημειώδες βιβλίο του *Metahistory*, η κυκλοφορία του τόμου *Λογοτεχνική θεωρία και ιστορική συγγραφή*, με 7 δοκίμια γραμμένα με διαφορετικά ερεθίσματα και στόχευση, πιστεύω πως κατορθώνει να λειτουργήσει ως μια καίρια εισαγωγή στο επιστημονικό πρόγραμμα του Ουάιτ, χορηγώντας παράλληλα και μια συνολική εποπτεία κι αίσθηση του έργου του, χωρίς αυτό να αναιρεί την ανάγκη και άλλων ελληνικών μεταφράσεων από την εκτενή και σημαντική εργογραφία του Αμερικανού θεωρητικού.

ANNA ΜΑΡΙΑ ΣΙΧΑΝΗ

Olga Katsiardi-Hering, Maria A. Stassinopoulou (επιμ.), *Across the Danube. Southeastern Europeans and Their Travelling Identities (17th-19th c.)*, Leiden, Boston, Brill, 2017 [Studies in Global Social History, volume 27 / Studies in Global Migration History, volume 9]

Η Όλγα Κατσιαρδή Hering και η Μαρία Στασινοπούλου επιμελήθηκαν έναν πολύ αξιόλογο και καλαίσθητο τόμο με διαγράμματα, χάρτες και φωτογραφίες που πλαισιώνουν 10 μελέτες, στη σειρά *Studies in Global Migration History* του εκδοτικού οίκου Brill, την οποία συντονίζει ο ιστορικός της μετανάστευσης

* Kuisma Korhonen, «The History/Literature Debate», Kuisma Korhonen (εκδ.), *Tropes for the Past: Hayden White and the History/literature Debate*, Rodopi 2006, σ. 9-20: 13.

Dirk Hoerder. Η σειρά είναι σημαντική και αναγνωρίζει τη μετανάστευση ως κεντρικό παράγοντα της αλλαγής στην κοινωνική ιστορία. Οι ιστορικοί που συμμετέχουν στον τόμο με τίτλο *Across the Danube. Southeastern Europeans and Their Travelling Identities (17th-19th c.)* προσεγγίζουν με ακρίβεια και πρωτοτυπία όψεις της κοινωνικής και οικονομικής ζωής και έχουν επιλεγεί με κριτήριο τη συνάφεια στο αντικείμενο και όχι την εθνικότητά τους. Και θα αναφερθώ παρακάτω σε αυτό.

Ο Δούναβης αποτελεί τον κεντρικό συνδετικό ιστό στον τόμο, γιατί κατ' αρχήν αναγκάζει, αλλά και διευκολύνει τις μετακινήσεις των ανθρώπων και των αγαθών έναντι των απλών χερσαίων μεταφορών. Αυτό το ποτάμι όμως έχει την ιστορική βαρύτητα που έχουν το Αιγαίο, η Μαύρη Θάλασσα, οι Άλπεις και άλλα γεωγραφικά σύνολα· με την έννοια ότι δημιούργησε ένα σύστημα κατά μήκος του που εξαρτήθηκε και προσδιορίστηκε από το ίδιο το ποτάμι, ξεκινώντας από τον Μέλανα Δρυμό έως τη Μαύρη Θάλασσα. Οικισμοί και πόλεις αναπτύχθηκαν, όπως η Βιέννη και η Βουδαπέστη, τεχνικά έργα δημιουργήθηκαν, όπως γέφυρες και λιμάνια, μεταφορές χερσαίες και θαλάσσιες ενισχύθηκαν και συνδυάστηκαν κυρίως προς τη Μαύρη Θάλασσα, καλλιτεχνικά, μουσικά, λογοτεχνικά έργα βασίστηκαν σε αυτό το υδάτινο γεωγραφικό όριο.

Μετανάστες από την ΝΑ Ευρώπη, Έλληνες, Σέρβοι, Αλβανοί, Βλάχοι, Ρουμάνοι και Βούλγαροι κινήθηκαν στον γεωγραφικό χώρο μεταξύ Οθωμανικής, Αψβουργικής και Ρωσικής Αυτοκρατορίας από τον 17ο έως τον 19ο αιώνα. Αυτοί οι μετανάστες από τη ΝΑ Ευρώπη επινόησαν τρόπους για να διαβούν και για να εκμεταλλευτούν τον Δούναβη και την περιοχή του. Το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθούν εμπορικά δίκτυα και διαπολιτισμικές σχέσεις. Η ιστορία των μεταναστεύσεων μας προσφέρει ένα σύνθετο ιστορικό καμβά για ανάλυση και ερμηνεία, όπου κυριαρχούν συμβιωτικές σχέσεις και σχέσεις ανταγωνισμού. Γι' αυτό η ιστορία των μεταναστεύσεων έχει γίνει αντικείμενο πολλαπλών και αλληλοσυμπληρούμενων προσεγγίσεων. Αυτός ο πλουραλισμός μας παρέχει τη δυνατότητα και να εξειδικεύουμε σε ζητήματα που συνδέονται με τις μεταναστεύσεις και τη Διασπορά. Για παράδειγμα, τα επιχειρηματικά δίκτυα και οι εμπορικές κοινότητες συνιστούν εργαλεία ανάλυσης που μας επιτρέπουν να συνδέσουμε την ελληνική εμπορική/επιχειρηματική διασπορά με αντίστοιχα παραδείγματα από την παγκόσμια ιστορία, όπως την κινεζική ή την ινδική διασπορά και τα διεθνή εμπορικά δίκτυα που οργανώνονται εντός και μεταξύ των αυτοκρατοριών (Οθωμανικής, Αψβουργικής, Ρωσικής και Βρετανικής).

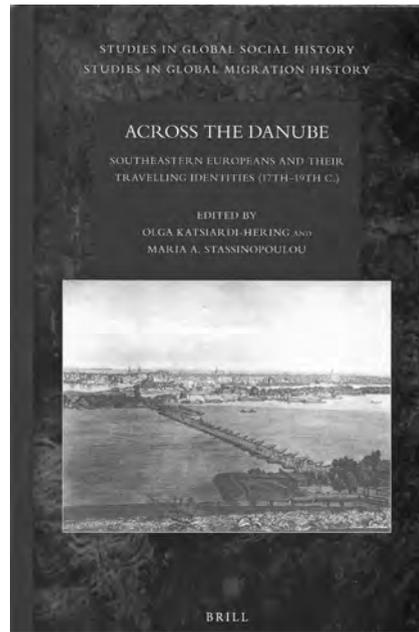
Οι μελέτες παραδείγματος που έχουν καταθέσει ιστορικοί συνεργάτες/ συνεργάτριες της Όλγας Κατσιαρδή-Hering και της Μαρίας Στασινοπούλου μας επιτρέπουν να γνωρίσουμε και να συγκρίνουμε τα θαλάσσια και τα χερσαία εμπορικά δίκτυα στη Μεσόγειο και στα Βαλκάνια, ή στη ΝΑ Ευρώπη. Ιστορικοί, όπως ο Michael Miller, έχουν αναδείξει την υπεροχή των υδάτινων οδών, έναντι των χερσαίων οδών, καθόσον έχει καταδειχθεί πλέον ότι η συνδεσιμότητα και η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας στηρίχτηκαν στις υδάτινες οδούς επικοινωνίας. Ο ποταμός Δούναβης είναι πολλαπλά χρήσιμος για να μελετήσουμε την οργάνωση στο χώρο μεταναστευτικών ομάδων και ατόμων.

Μέσα από τη μελέτη δικτύων με συγκεκριμένη τοπική καταγωγή από οικι-

σμούς της Μακεδονίας και της Ηπείρου μπορούμε να μελετήσουμε τη δημιουργία προσωπικών εταιρειών. Αυτά τα δίκτυα βασίστηκαν κατ' αρχήν στα πλεονεκτήματα της γεωγραφικής γειτνίασης και της εθνο-θρησκευτικής εξοικείωσης. Και εδώ θα ήθελα να αναφέρω μία από τις πρώτες σχετικές συναντήσεις που διοργάνωσε και πραγματοποιήσε το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, στο πλαίσιο των Σεμιναρίων της Ερμούπολης, το 2002, όπου συμμετείχαν πολλοί από τους συγγραφείς του σημερινού τόμου. Πρόκειται για τον τόμο *Τετράδια Εργασίας 28*, ΚΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 2005 *Διασπορά-Δίκτυα-Διαφωτισμός*, ο οποίος αποτελούσε μια πρώτη συνολική προσέγγιση στην ιστορία των ελληνικών εμπορικών δικτύων της Διασποράς κατά την περίοδο του «Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού» έως και τον 19ο αιώνα. Οι μελέτες του τόμου κάλυπταν τον χώρο εξάπλωσης των εμπορικών δικτύων στην Κεντρική Ευρώπη, στη Ρωσία, στη Βρετανία κατά τον 18ο και 19ο αιώνα. Η μελέτη του εθνικού, του τοπικού, του οικογενειακού δικτύου αναδείκνυε τις πολύπλευρες σχέσεις του κόσμου της οικονομίας και του πολιτισμού της ελληνικής διασποράς.

Ο τόμος *Across the Danube* αρθρώνεται σε 3 μέρη: το πρώτο μέρος αναφέρεται στη συνδεσιμότητα και στις ταυτότητες, ενώ προσφέρει μια γενική άποψη των διαδρομών και των μεταναστών από την περιοχή των Βαλκανίων στο Ουγγρικό Βασίλειο, της διαμόρφωσης ορθόδοξων πολιτιστικών-καλλιτεχνικών δικτύων, της κοινοτικής οργάνωσης και της σχέσης με την ορθόδοξη θρησκεία στη Ρωσία. Συγγραφείς εδώ είναι ο Ίκαρος Μαντούβαλος, δεινός ερευνητής της ελληνικής διασποράς στην Κεντρική Ευρώπη και τα Βαλκάνια, ο οποίος πρόσφατα εξέδωσε την επεξεργασμένη διδακτορική του διατριβή *Από το Μοναστήρι στην Πέστη. Επιχείρηση και αστική ταυτότητα της οικογένειας Μάνου, τέλη 18ου αιώνα - 19ος αιώνα*, Αθήνα 2016. Ο Nenand Makuljevich, στην ίδια ενότητα, μελετά τα σέρβικα καλλιτεχνικά δίκτυα στην Αψβουργική Μοναρχία και θα μπορούσε να συνομιλήσει στο μέλλον και με τα αντίστοιχα βορειοελλαδίτικα δίκτυα ζωγράφων από τους Χιονιάδες της Κόνιτσας και αλλού που είχαν διαφορετικά δρομολόγια. Τέλος, ο Ιωάννης Καρράς είναι επίσης καλός γνώστης της πρώιμης διασποράς στη Ρωσική Αυτοκρατορία και προσφέρει, με τη συμβολή του στον τόμο, τις ιστορικές διασυνδέσεις των τύπων των μεταναστεύσεων στις οποίες καθοριστικός είναι ο ρόλος του κοινωνικού κεφαλαίου στη διαμόρφωση των μεταναστευτικών ταυτοτήτων.

Το δεύτερο μέρος αποτελείται από τρία κεφάλαια που εστιάζουν σε διάφορες όψεις της Ελληνικής Ορθόδοξης «παρουσίας» στη Βιέννη. Αυτή είναι και η

πιο συνεκτική ενότητα του τόμου. Η μελέτη της ισχυρής, όχι τόσο αριθμητικά όσο οικονομικά και κοινωνικά, ελληνικής κοινότητας στην πρωτεύουσα των Αψβούργων αποτελεί μια πολύ ενδιαφέρουσα όψη της μετανάστευσης από τη Νοτιοανατολική Ευρώπη, από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Κεντρική Ευρώπη. Αυτό το μέρος χαρακτηρίζεται από χρονολογική ακολουθία και παρέχει, με τις 3 μελέτες του, διαφορετικές οπτικές γωνίες, που συμπληρώνουν και εμπλουτίζουν η μία την άλλη. Αυτές οι μελέτες στηρίζονται σε ένα ποικίλο και πλούσιο αριθμό πηγών, σε αρχειακό υλικό και σε μια ογκώδη βιβλιογραφία για την ελληνική Διασπορά στην Αυτοκρατορία των Αψβούργων, καθώς και για την οικονομική και κοινωνική ιστορία της Βιέννης και της Κεντρικής Ευρώπης. Μια πλούσια θεωρητική συζήτηση κατατίθεται για τις αλληλεπιδράσεις του νέου κοινωνικού, πολιτικού περιβάλλοντος με τους οικονομικούς μετανάστες. Πολλές σημαντικές πτυχές του φαινομένου της μετανάστευσης αναλύονται εδώ, όπως η κοινωνική κινητικότητα και η ένταξη των μεταναστών στην τοπική κοινωνία. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των εμπόρων στην ελληνική κοινότητα αναλύεται σε συνδυασμό με τη χωροταξική οργάνωσή της. Τέλος, η «βιογραφία του κτηρίου Πανάδη» χρησιμοποιείται για να αναδειχθεί ο πολυεπίπεδος κοινωνικός ιστός του 19ου αιώνα στη Βιέννη.

Ξεχωριστή μνεία στις πηγές θα πρέπει να γίνει στη μελέτη και αξιοποίηση των δωρεών και των κληροδοτημάτων μελών της ελληνικής κοινότητας της Βιέννης. Πρόκειται για υλικό που αποτελεί και την κορωνίδα του πολύ ενδιαφέροντος προγράμματος που έχει δρομολογήσει η υπεύθυνη του Νεοελληνικού Ινστιτούτου στη Βιέννη Μαρία Στασινοπούλου. Εκτός από την ίδια, στην ενότητα συμμετέχουν η Anna Ransmayr που με τη λεπτομερή μελέτη της για την ελληνική παρουσία στη Βιέννη φτάνει στην αναγνώριση των ελληνικών τοποσημών σήμερα, στη ΒΑ πλευρά της Βιέννης. Τέλος, εδώ συμμετέχει - δικαιωματικά θα λέγαμε - η Βάσω Σειρηνίδου, αφού πρώτη κατέθεσε τη σημαντική διδακτορική διατριβή της για την ελληνική κοινότητα της Βιέννης, που εκδόθηκε το 2011 με τον τίτλο *Έλληνες στη Βιέννη 18ος - μέσα 19ου αιώνα*.

Η Αυστρία ήταν μια χώρα με αυστηρή ιεραρχική κοινωνική διαστρωμάτωση, που αντιμετώπισε ένα είδος οικονομικής και πνευματικής απομόνωσης από τον υπόλοιπο κόσμο, αν και η εμπορική και οικονομική ανάπτυξη ήταν εμφανής εκεί από τον 18ο αιώνα. Η Βιέννη έγινε ένα πολιτικό κέντρο με χρηματοπιστωτική αγορά, με την υποστήριξη μεγάλων τραπεζών κατά τη διάρκεια της βασιλείας των Αψβούργων. Μαζί με το εμπόριο, άνθισαν η βιοτεχνία και η βιομηχανία και η Βιέννη των Αψβούργων έγινε μια πόλη που προσέφερε αστικές ανέσεις, ένας τόπος που μπορούσες να μεταναστεύσεις για να κερδίσεις χρήματα.

Παρόλο που η Αυστρία επέβαλε ένα μάλλον στενό κανονιστικό σύστημα για τις εμπορικές δραστηριότητες, η γνώση της τέχνης των συναλλαγών και ένα ορισμένο ποσό ως αρχικό κεφαλαίο ήταν τα μόνα απαραίτητα εφόδια για την απόκτηση άδειας εξάσκησης εμπορικών δραστηριοτήτων. Έτσι, το χρονικό διάστημα από τα μέσα του 18ου αι. έως τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αι. έγινε η χρυσή εποχή για το ιδιωτικό εμπόριο μεταναστών και τη χρηματοδότησή του που τροφοδότησε ιδιωτικές και κρατικές προσδοκίες και ανάγκες. Σύμφωνα με

εκτιμήσεις της Βάσως Σειρηνίδου, ο μέγιστος αριθμός των Ελλήνων στη Βιέννη στις αρχές του 19ου αι. έφθασε τα 1.500- 2.000 άτομα σε σύνολο 240.000 ανθρώπων που κατοικούσαν στην πόλη. Μετά τα μέσα του 19ου αι. ο αριθμός των Ελλήνων εκεί άρχισε σταθερά να μειώνεται, ενώ ο αριθμός του πληθυσμού της Βιέννης πολλαπλασιαζόταν.

Το τρίτο μέρος του τόμου αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια, τα οποία επικεντρώνονται στην περιοχή του Ανατολικού Δούναβη, κυρίως στο Βανάτο (Banat), στη Βλαχία και τη Μολδαβία. Αυτές οι μελέτες διαφέρουν χρονολογικά και θεματικά μεταξύ τους, αλλά παρουσιάζουν μια ενδιαφέρουσα σειρά από θεωρητικές προσεγγίσεις και ιστοριογραφικά προβλήματα.

Μια σχετικά άγνωστη μικρή ομάδα, οι καθολικοί Βούλγαροι, παρουσιάζεται με γλαφυρότητα από τον Lyubomir Klimentov Georgiev, που συνδυάζει τη μετανάστευσή τους με την πολιτική των Αψβούργων, μια πολύτιμη συμβολή στη βιβλιογραφία σχετικά με τον αποικισμό στο Banat. Η πρώιμη νεώτερη εποχή στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες προσφέρει ένα εύφορο πεδίο για τη μελέτη της Lidia Cotovanu και έχει ως στόχο να παρουσιάσει όχι μόνο τη ρύθμιση του ζητήματος των ελλήνων ορθόδοξων βαλκάνιων μεταναστών στην περιοχή, αλλά και τις πολιτικές και ιδεολογικές επιπτώσεις αυτής της μεταναστατευτικής κίνησης· μια συναρπαστική ανάλυση του λόγου για την ανοίκεια ετερότητα (foreignness).

Μια εμπειριστατωμένη και ολοκληρωμένη μελέτη της μετανάστευσης του 19ου αιώνα στα ρουμανικά παραδουνάβια λιμάνια, η οποία βασίζεται σε μια ποικιλία πηγών, σε συνδυασμό με την πλούσια τοπική βιβλιογραφία καταθέτει σε αυτή την ενότητα ο Constantin Ardeleanu. Ο γνωστός μελετητής της οικονομικής ιστορίας του Δούναβη αναλύει το φαινόμενο των μεταναστευτικών ροών —των Ελλήνων, των Βουλγάρων, των Εβραίων, και των Λιποβάνων— και διερευνά δημογραφικές, κοινωνικές, πολιτιστικές και οικονομικές πτυχές αυτών των μεταναστεύσεων. Το αποτέλεσμα είναι η δημιουργία μιας σφαιρικής εικόνας, που διευρύνει σημαντικά τη γνώση μας για τη μετανάστευση σε ολόκληρο τον Δούναβη.

Τέλος, σε αυτή την ενότητα, ο ικανός ερευνητής των ελληνικών και ρουμανικών αρχείων Δημήτρης Κοντογεώργης μελετά με μαεστρία τρία μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα —των Βουλγάρων, των Ελλήνων και των Εβραίων— προς τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες στον 19ο αιώνα και μας δίνει τη μετάβαση από τη σχετικά φιλελεύθερη πολιτική απέναντί τους, στη δεκαετία του 1830, σε μια πολιτική που από το 1840 αρχίζει να μεταμορφώνεται λόγω της επίδρασης και της ενίσχυσης του ρουμανικού εθνικισμού. Η μελέτη του Κοντογεώργη παρακολουθεί τις αλλαγές στο πολιτικό πεδίο των ηγεμονιών, σκιαγραφώντας μια αυταρχική πολιτική γεμάτη αντιφάσεις.

Ολοκληρώνοντας, θα ήθελα να τονίσω ότι το σώμα των ελληνικών μελετών της ιστορίας των μεταναστεύσεων στην Κεντρική Ευρώπη, που ξεκίνησε με τις μελέτες του Λάμπρου, του Παλλατίδη, του Ευστρατιάδη, του Λαΐου, του Ενεπεκίδη, ανασυγκροτήθηκε και ανανεώθηκε με τις μελέτες της Κατσιαρδή-Hering, της Στασινοπούλου, της Σειρηνίδου, του Μαντούβαλου, της Παπακωνσταντίνου, του Κοντογεώργη. Ευχόμαστε, αυτή η γενεαλογία μελετών να

συνεχιστεί, όχι για να εκπληρώσει μια γραμμική συνέχεια, αλλά για να μετακινήσει και να εμπλουτίσει τον λόγο από το παλιό θέμα «Νεώτερες ειδήσεις περί Σιατιστινών εμπόρων στην Βενετία» προς τη διεθνή συζήτηση των Διασπορών, σε μια εμπειρική και θεωρητική προσέγγιση του εμπορικού καπιταλισμού στον 18ο αιώνα, στις διαπολιτισμικές μεταναστεύσεις, στις συγκρίσεις του χερσαίου εμπορικού δικτύου με το θαλάσσιο εμπορικό δίκτυο και στη συνολική διαπραγματεύση της μετανάστευσης ως κεντρικού ζητήματος της οικονομικής και κοινωνικής αλλαγής από τον 18ο αιώνα έως σήμερα.

ΜΑΡΙΑ ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ

Κωστής Καρπόζηλος, *Κόκκινη Αμερική. Έλληνες μετανάστες και το όραμα ενός Νέου Κόσμου 1900-1950*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2017, 541 σ.

Σε δύο καίρια σημεία του βιβλίου του *Κόκκινη Αμερική. Έλληνες μετανάστες και το όραμα ενός Νέου Κόσμου 1900-1950*, ο Κωστής Καρπόζηλος αναφέρεται στο «ιστορικό απρόβλεπτο». Το πρώτο σημείο βρίσκεται στο τέλος της παρουσίασης των στόχων της μελέτης στην εισαγωγή του βιβλίου, όπου ο συγγραφέας καταλήγει: «Υπό την οπτική αυτή, το βιβλίο μπορεί να διαβαστεί ως η ιστορία μιας αποτυχίας. Ταυτόχρονα όμως οι προσδοκίες, οι εκπλήξεις και οι διαψεύσεις του επαναστατικού οράματος μπορούν να διαβαστούν ως ένα σχόλιο πάνω στο ιστορικό απρόβλεπτο, με το οποίο βρισκόμαστε καθημερινά αντιμέτωποι» (σελ. 23). Στο καταληκτήριο κεφάλαιο, στο σημείο όπου ακριβώς διαπραγματεύεται τη διάψευση του επαναστατικού οράματος και την αποσύνθεση των οργανώσεων της αμερικανικής Αριστεράς, της ελληνοαμερικανικής συμπεριλαμβανομένης, αποφαινεται ότι «το μεταπολεμικό οικονομικό θαύμα απέδειξε το απρόβλεπτο της ιστορικής εξέλιξης» (σελ. 488).

Ο προβληματισμός του Καρπόζηλου πάνω στο απρόβλεπτο στην ιστορία υπήρξε η αφορμή για να σκεφτώ ότι από τη στιγμή που η ζωή των ανθρώπινων κοινωνιών έπαυσε να διαγράφει επαναλαμβανόμενους κύκλους και κυρίως από την εποχή που συνειδητοποιήθηκε αυτό και η ευρωπαϊκή ιστορία χωρίστηκε σε μεγάλες περιόδους –αρχαιότητα, μεσαίωνας, νέοι χρόνοι– την ίδια εκείνη εποχή που πολλοί έπαυσαν να πιστεύουν ότι οι πράξεις τους εκπλήρωναν, ανεξάρτητα από τη βούλησή των δρώντων, τα σχέδια της θείας Πρόνοιας, από αυτήν την εποχή και οπωσδήποτε από τον Διαφωτισμό και μετά η αναντιστοιχία των αποτελεσμάτων των πράξεων των δρώντων υποκειμένων με τις προθέσεις τους δεν έπαυσε να απασχολεί τους ιστορικούς και τους φιλοσόφους. Η ενασχόληση αυτή στόχευε στην εύρεση κάτω από τη χαώδη κίνηση των γεγονότων και των κανονικοτήτων και των νόμων που διέπουν την πορεία των ανθρώπινων κοινωνιών μέσα στο χρόνο. Το 1784 ο Immanuel Kant έγραφε «δεν αποτελεί έκπληξη, αν ο φιλόσοφος, καθώς δεν μπορεί να προϋποθέσει για το σύνολο των ανθρώπων και το παιχνίδι των πράξεών τους έναν έλλογο σκοπό, προσπαθήσει να ανακαλύψει ένα σκοπό της φύσης σε αυτήν την παράλογη πορεία των ανθρώπινων